

međunarodna aktivnost tridesetih godina XX. stoljeća, potpisuje dr. sc. Željko Dugac, viši znanstveni suradnik pri Odsjeku za medicinske znanosti Zavoda za povijest i filozofiju znanosti HAZU. Autor u njemu, na temelju objavljene literature i arhivskog gradiva daje ne samo nužan uvid u život i znanstveno djelovanje A. Štampara, već istovremeno precizno ocrtava i uzroke koji su Štampara nagnali da postane svjetski putnik, zajedno s tijekom i postajama te njegove višegodišnje putničke epopeje. Radi boljeg razumijevanja ovaj tekst pruža i osnovne informacije o Štamparovo pokretačkoj snazi u vidu bitnih značajki njegove liječničke filozofije za koju se zalagao u svom dugogodišnjem praktičnom radu. Na kraju knjige, osim popisa ilustracija nalaze se i uvijek dobrodošla kazala osobnih imena i geografskih pojmova.

Uz ovu tiskanu inačicu dolazi i izdanje na CD-u. Ono donosi Štamparov dnevnik u integralnoj nelektoriranoj i neuređenoj verziji teksta u pdf i Microsoft Word formatu. Na taj način javnosti je dan na korištenje cjelovit tekst Štamparovog dnevnika, s olakšavajućom opcijom računalnog pretraživanja i brze navigacije, što će svakako biti korisno istraživačima. Opravdanost CD izdanja dodatno je potvrđena gotovo četverominutnim crno-bijelim filmom snimljenim tijekom Štamparova putovanja po Kini 1936, u kojem pisac dnevnika nakratko 'oživljuje' pred očima gledatelja.

Zaključno se može istaknuti da ova objava Štamparovog dnevnika predstavlja ne samo prikladno posthumno priznanje čovjeku kojega je Luj Adamič ovjenčao nazivom *Herkul 20. stoljeća*, nego i nezaobilaznu literaturu za sve one koje zanima život i djelovanje Andrije Štampara.

Marijan Bosnar

Lisičić, V. *Pisma kažu... Rukopisi na francuskom jeziku u ostavštini grofova Zrinskih*. Zagreb : Srednja Europa, 2009.

Vesna Lisičić autorica je knjige *Pisma kažu...Rukopisi na francuskom jeziku u ostavštini grofova Zrinskih*, tiskane 2009. u Zagrebu u izdanju Srednje Europe. Iako bi biografski podaci izneseni na kraju knjige (autorica je diplomirala francuski jezik i književnost i talijanski jezik te magistrirala iz područja opće lingvistike), povezani s naslovom u kojem se ističe da je riječ o rukopisima na francuskom jeziku, mogli sugerirati čitatelju da će kao predmet autoričinog zanimanja biti proučeni samo s filološkog i(li) lingvističkog aspekta, riječ je o djelu koje u sebi jednako obuhvaća kako ono filološko tako i kulturno-povijesno, međusobno ih prožimajući i tvoreći od njih skladan i potpun prikaz. Već pregledom sadržaja ta raspodjela na filološko i kulturno-povijesno može se lako uočiti: nakon kratkog uvoda, u kojem će autorica ukratko iznijeti razloge zbog kojih je bilo nužno prikazati povijesni kontekst, poteškoće s kojima se susrela pri proučavanju rukopisa i metodu svoje jezične obrade tekstova, slijedi popis četiriju poglavlja od kojih je prvo posvećeno povijesnom okviru, a preostala tri jezičnoj analizi rukopisa (*Jeziči na dvorovima Zrinskih i Frankopana, Rukopisi na francuskom jeziku, Analiza jezika u pismima zatečenima u ostavštini Zrinskih*).

S obzirom da se knjiga bavi rukopisima koji pripadaju fondu obitelji Zrinski (HR HDA 786. *Obitelji Zrinski i Frankopani*), što se čuva u Hrvatskom državnom arhivu, čini se prikladnim navesti nekoliko kratkih crtica o samom fondu i gradivu, koje

je poput njegovih stvaratelja imalo dinamičnu povijest i sličnu sudbinu obiteljskih dobara. Ova se povijest prati počevši od 17. st. kada su ove velikaške obitelji, nedugo nakon neuspjeha urote vođene protiv habsburškog dvora oslabile i izumrle, a njihova dobra, uključujući i arhive prešla u posjed raznih komorskih vlasti (u Dvorsku komoru u Beču, Ugarsku dvorsku komoru u Budimpešti i Unutarnjo-austrijsku komoru u Grazu), preko razdoblja 19. st. obilježenog Kukuljevićevim nastojanjima da spise iz Mađarske vrati u Zemaljski arhiv, sve do početka 20. st. kada se gradivo obje obitelji nalazilo u Kućnom, dvorskom, i državnom arhivu u Beču, Arhivu Dvorske komore u Beču, Mađarskom državnom arhivu u Budimpešti i HDA u Zagrebu. Fond obitelji Zrinskih i Frankopana sadrži gradivo koje čine spisi, posredno ili neposredno vezani uz obitelji, od kojih najveći broj obuhvaćaju parnice i spisi upravnog i sudskog karaktera, vezani za posjede Zrinskih i Frankopana prije i nakon zapljene provedene 1670. godine, isprave izdane pojedinim članovima obitelji, kao i one koje su oni sami izdali nekim trećim osobama. Značajan dio gradiva ovog fonda predstavljaju prijepisi isprava i bilješke vezane uz genealogiju obitelji Zrinski, dok ostatak čini korespondencija. Jedanaest rukopisa na francuskom jeziku, kako je u samom uvodu autorica istaknula, zapravo prijepisi diplomatskih spisa i pisama koji većim dijelom sadrže izvještaje o tadašnjim političkim zbivanjima i međudržavnim odnosima, nalazi se u spomenutom fondu i to povezani s drugim spisima u svezak iz vlasništva augustinca Ivana Vorstalla (*Zeittungen in unterschiedlichen Sprachen*). U samoj knjizi nije navedena signatura fonda obitelji Zrinski niti signatura korištene arhivske jedinice, što bi svakako omogućilo lakše snalaženje budućim istraživačima.

Budući da kronološki obuhvaćaju razdoblje 1667-1668. godine, kada urota Zrinskih i Frankopana počinje uzimati sve više maha, da bi 1671. doživjela svoj kraj i bila ugušena pogubljenjem Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana, u prvoj cjelini prvog poglavlja *Povijesni okvir (Zrinski u XVII. st.)* oslikano je razdoblje od pedesetak godina života članova obitelji Zrinskih Nikole i Petra, kako s privatnog aspekta, polazeći od njihova djetinjstva već zarana obilježena ratovanjem i junačkom prošlosti predaka, školovanja u jezuitskoj školi u Grazu i Trnavi, njihovih ženidbenih veza (iz kojih je očito ispreplitanje ostalih znamenitih plemićkih obitelji sa Zrinskima) s Euzebijom Drašković odnosno po njenoj smrti Sofijom Loeb (Nikola) i Anom Katarinom Frankopan (Petar), vlasništva nad posjedima koji su obuhvaćali veći dio Hrvatske, tako i s onog društveno-političkog u kojem su podrobnije objašnjene okolnosti koje su Zrinske potaknule na urotu i njihovo traženje pomoći od francuskog dvora. Prije svega je to politika Leopolda I. koja je, bilo uskraćujući pomoć Zrinskima u borbi protiv Osmanlija, bilo zabranjujući samoobranu i odgovor na njihove napade, težila tome da tu velikašku obitelj oslabi, jer je bilo jasno da bi zemlje preotete od Osmanlija ponovno pripale svojim vlasnicima, velikašima poput Zrinskih i Frankopana i pridonijele povećanju njihove moći. Prvu cjelinu ovog poglavlja autorica završava „sramotnim Vašvarskim mirom“, povoljnim za Osmanlije (smjeli su zadržati sve što su osvojili od 1660. do 1663) i jasnim znakom za Ugarsku i Hrvatsku da bečkom dvoru nije u interesu osloboditi dijelove spomenutih zemalja. S obzirom da je Vašvarski mir ujedno predstavljao prekretnicu za Zrinske u smislu njihovog okretanja vanjskoj pomoći, u prvom redu francuskom dvoru, Lisičić je spretno povezala kraj prve cjeline prvog poglavlja s drugom cjelinom unutar istog poglavlja, *Veze s francuskim dvorom*. Prikazuje s jedne strane nade Zrinskih u mogućnost ostvarenja podrške i oslonca u Luju XIV., a s druge njegove političke igre, on je posredstvom svojih predstavnika održavao

veze sa Zrinskima, isprva držeći se na određenoj distanci i izbjegavajući konkretne odgovore, da bi se naposljetku odlučio za konačan odgovor kojim je odbio pomoći Zrinskima u njihovim urotničkim zamislima. *Veze s francuskim dvorom* zaokružene su prikazom tragičnog nestanka obitelji Zrinskih: pogubljenjem Petra u Bečkom Novom Mjestu (Nikola je već prije poginuo u lovu na vepra), zatvaranjem njegove supruge Ane Katarine Zrinski u kućni pritvor u Grazu u kojem je držana sve do smrti, sumnjivom smrću Nikolinog sina Adama u bici kod Slankamena te smrću posljednjeg člana obitelji Ivana Antuna u tamnici u Grazu. Smještajući sve ove događaje u širi europski kontekst u trećoj cjelini, autorica zatvara prvo poglavlje *Diplomatskim i špijunskim aktivnostima*, ponovo skrećući pozornost čitatelja u središte svojeg zanimanja - pisma na francuskom jeziku. Naglašavajući činjenicu da pisma nisu razmjenjivali Zrinski s francuskim kraljem ili nekim od njegovih ministara, već da ona samo izvještavaju o pojedinostima događanja u zapadnoj Europi za francusko-nizozemskog rata, u ovom se poglavlju nastoji objasniti njihova pripadnost arhivu Zrinskih pretpostavkom da je ta tuđa pisma netko „uhvatio“ kao rezultat diplomatsko-špijunske aktivnosti te ih šalje Zrinskima na uvid odnosno, da su Nikola, a zatim i Petar, kao pripadnici velikaške obitelji zasigurno imali doušnike u zapadnoj Europi koji su im dostavljali prijepise pisama do kojih bi uspjeli doći.

Drugo poglavlje *Jezici na dvorovima Zrinskih i Frankopana* predstavlja uvod u filološko-lingvistički aspekt autoričnih *Rukopisa*, otkrivajući braću Nikolu i Petra te Petrovu ženu Katarinu kao poliglote, koji su se, osim materinim hrvatskim služili podjednako i mađarskim, latinskim, njemačkim i talijanskim jezikom, ali ne i francuskim (osim Adama, koji je u vrijeme urote bio dijete i njegova osam godina starijeg bratića Ivana Antuna te Petrova šurjaka Frana Krste Frankopana, koji je prema nekim istraživanjima vjerojatno znao francuski), iz čega je izveden zaključak da je među urotnicima morala postojati osoba koja je pisma mogla razumjeti i prevesti. Francuske rukopise iz fonda HR HDA 785. autorica podrobnije analizira u sljedećoj cjelini istog poglavlja, naslovljenoj *Francuski spisi iz ostavštine Zrinskih u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu*, ističući da se samo uvjetno ti spisi mogu nazvati pismima, jer po obliku ili stilu pisanja ostavljaju takav dojam. Za jedanaest pisama, od kojih su dva duplikati, donosi se kratki sadržaj (kako je prije spomenuto, sadržaj pisama odnosi se na prilike u zapadnoj Europi - konkretnije, to su odnosi Francuske, Nizozemske, Španjolske i Portugala), vrijeme i mjesto nastanka (sva su iz razdoblja od studenoga 1667. do siječnja 1668. - vremena kad se Petar još mogao nadati pomoći francuskog dvora, sastavljena u Parizu, Bruxellesu ili Haagu), a u knjizi su svrstana po kronološkom redosljedu prema kojem su im dodijeljeni brojevi 1-11 (odnosno za duplikate uz brojčanu oznaku nose i slovo, npr. 4a i 5a). Također je ukratko analiziran i sam rukopis pisama, pa su navedena ona pisma koja su prepisana istom rukom.

Na stranicama trećeg poglavlja nazvanog *Rukopisi na francuskom jeziku*, čitatelj paralelno može pratiti transliterirani tekst pisama na francuskom (uključujući i duplikate pisama 4a i 5a, koji se po interpunkciji ili pisanju velikog i malog slova razlikuju od svojeg dvojnika istog sadržaja) i njihov prijevod na hrvatski jezik. Nakon francuskog teksta i hrvatskog prijevoda slijede napomene u kojima autorica navodi zahvate samog prepisivača u tekst (precrtavanja, brisanja i dorade), neke moguće završetke kod riječi kojima nedostaje kraj ili nečitka mjesta. S obzirom na transliteraciju, uočava se da kratice nisu razriješene, a na pojedinim mjestima autorica je u uglatim zgradama navela pretpostavljen završetak riječi, ukoliko on zbog mehaničkih ošte-

ćenja papira nije bio vidljiv u tekstu ili je u pojedinim slučajevima određena riječ zbog nečitkosti samo započeta, dok je njen nastavak obilježen s tri točke i moguće rješenje navedeno u napomeni nakon pojedinog pisma.

Posljednje poglavlje bavi se analizom jezika u pismima, polazeći od kratkog uvida u povijesni pregled razvoja francuskog jezika u 16. i najvećim dijelom u 17. stoljeću, s naglaskom na ulogu dvojice književnika, François de Malherbea i Gueza de Balzaca, prvog na području poezije, a drugog na području proze, kao i njihovim doprinosom francuskoj jezičnoj i književnoj baštini. Jezičnu analizu tekstova autorica započinje analizom ortografije te ostalim uočenim značajkama, polazeći od kratice, kolebanja u načinu pisanja, interpunkcija, velikih početnih slova i varijacija njihova bilježenja, proizvoljnog podvostručenja konsonanata, bilježenja akcenata, varijacija u pisanju i/j i i/y, te pojavljivanja -c kao ostatka starijih formi. Sve uočene varijante analizirane su i potkrijepljene primjerima iz teksta, s posebnim osvrtom na to pojavljuju li se takvi oblici u relevantnim rječnicima francuskog jezika (Larousse, Cayrou). Morfološka analiza, kao druga cjelina istog poglavlja, donosi pregled samo posebnih oblika i uporaba zanimljivih autorici. Između promjenjivih i nepromjenjivih vrsta riječi odabrani su primjeri za zamjenice, pridjeve, priloge, prijedloge, veznike, a najviše prostora ustupljeno je glagolima. Na području sintaktičke analize, proučena je ukratko upotreba člana, slaganje u rodu i broju, latinske konstrukcije s participom prošlim, sličnost konstrukcija s onima u talijanskom jeziku, negacije i redosljed riječi. Među pogreškama navedene su one najjednostavnije: *lapsus calami* te pogrešan gramatički rod imenica. Autorica ovo posljednje poglavlje, koje prethodi zaključku i prilogu u kojem se nalaze preslike pisama, posvećuje još i semantičkoj analizi, ističući da na planu jezičnog sadržaja nije bilo većih problema u razumijevanju značenja riječi. Uspoređuje zatim dva prijepisa istih pisama (4 i 4a te 5 i 5a) te navodi oblike u kojima su uočene razlike u inače identičnim tekstovima: u vlastitim imenima, pri čemu je navela poteškoće koje su joj uzrokovali toponimi i vlastita imena pri prevodenju, a naposljetku bavi se i aloglotskim umecima (prisutnost riječi iz drugih jezika).

Iz svih navedenih područja jezične analize autorica je izvela zaključak, da jezik i pravopis ne odudaraju od prakse tadašnjeg vremena, no i to da su autori pisama različitog stupnja poznavanja francuskog jezika. Zaključak na hrvatskom i sažetak na francuskom jeziku (međusobno razdijeljeni popisom literature) sažimaju poneke činjenice i spoznaje kojima su bila protkana već prijašnja poglavlja: „francuska pisma“ nisu bila dio privatne korespondencije, već izvor obavijesti o zbivanjima u zapadnoj Europi. Ona su prepisana (taj je zaključak potkrijepljen činjenicom da su pisma br. 2-5 napisana istim rukopisom na jednom dvolistu papira). Autorica se ujedno ograđuje od pretpostavke pripisivanja autorstva određenim osobama - bilo sastavljačima pisama bilo njihovim prepisivačima, kao i od donošenja drugih pretpostavki zbog malog broja pisama koja su bila predmetom njenog proučavanja.

Djelo Vesne Lisičić koje je u sebi uspjelo obuhvatiti kulturno-povijesnu i jezičnu analizu pisama na francuskom jeziku dragocjeno je kako za područje filologije i historiografije tako i za područje arhivistike, jer je objavljeno arhivsko gradivo na taj način postalo dostupno ne samo širem krugu čitatelja, već i onim istraživačima kojima bi *Rukopisi* mogli poslužiti kao poticaj za daljnja istraživanja.